

Tilshunoslikning yangi yo‘nalishi – emotiologiya

Ubaydullayeva Zarnigor Hasanboy qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Tayanch doktoranti

z.ubaydullayeva@mail.ru

Tilshunoslik hissiyotlar muammosiga boshqa fanlarga qaraganda kechroq murojaat qilgan, ammo bu burilish, murojaat ham tasodifiy emas. So‘nggi o‘n yilliklarda ko‘plab lingvistik tadqiqotlar yo‘nalishi aniq antropotsentrik xususiyatga qaratildi. Inson o‘ziga xos va mos yozuvlar nuqtasiga aylandi, u tilda uni o‘rab turgan narsalarning jismoniy xususiyatlarini tasvirlash, shuningdek, uning o‘z ichki olamida sodir bo‘layotgan jarayonlarni: fikrlari, his-tuyg‘ulari, ichki his-tuyg‘ularini tan olish uchun markaziy nuqta sifatida tahlil etila boshlandi. Ushbu obyekt(inson)ni o‘rganishning zamonaviy fan uchun dolzarbligi, shuningdek, juda katta to‘plangan empirik material tufayli tilshunoslik doirasida emotiologiyaning maxsus bo‘limi yoki "hissiyotlar lingvistikasi" ajralib turadi.

Hozirgi vaqtda hissiyotlarni o‘rganishga qiziqish ortib bormoqda. Buni, boshqa hodisalar qatorida, eng so‘nggi tibbiy tadqiqotlar bilan izohlash mumkin, buning natijasida inson psixikasining chuqurligiga qarash mumkin bo‘ladi. Tuyg‘ular psixologiya, falsafa, etnologiya, sotsiologiya va tilshunoslik kabi bir qancha turli fanlar tomonidan o‘rganiladi.

XX asr oxirida rus tilshunosi V.I. Shaxovskiy tilshunoslikka “emotiologiya” atamasini kiritgan. Bu fan hissiyotlarning inson faoliyatidagi rolini o‘rganadi. Faqatgina insonning hissiy tomoni haqida tasavvurga ega bo‘lgan holda, biz uning kim ekanligini, qanday inson ekanligini bilamiz, deb ma‘lum darajada aniq aytishimiz mumkin. **Emotiologiya**, V.I. Shaxovskiy ta‘biri bilan aytganda, - muloqot jarayonida hissiyotlarni ifodalash va mana shu voqelik to‘g‘risidagi fan. Agar psixologlar uchun his-tuyg‘ularning tabiatini, ularning namoyon bo‘lish shakllari va funksiyalarini o‘rganish alohida ahamiyatga ega bo‘lsa, tilshunoslar uchun asosiy vazifa hissiy holatlar va munosabatlarni tushuntirishning lingvistik vositalarini o‘rganishdir. Dastlab, emotiologiya atamasi bilan parallel ravishda yana bir nechta variant - emotologiya (V.G.Gak) va emotsiologiya (O.E.Filimonova) ishlatilgan. Ammo hozirda birinchi variant - emotiologiya asosiy variant sifatida

mustahkamlanib qolmoqda. Emotiologiyaning asosini hissiyotlarning lingvistik tushunchasi tashkil etadi. Uning mohiyati quyidagicha: inson o'zini qurshab turgan tevarak-atrofdagi olamni idrok etadi, aks ettiradi, bu g'oyalarni tilda va til yordamida namoyish qiladi. Inson hozirgi paytda u uchun haqiqatan ham muhim bo'lgan narsani ta'kidlashi juda muhimdir. Bu jarayon hissiyotlar bilan tartibga solinadi, chunki ular atrofdagi dunyoni tilda aks ettirish vositachisi bo'lib, so'zlovchi va tinglovchi uchun dunyo obyektlarining ma'nosini ifodalaydi. Muloqotga kirishgan subyektlar tomonidan aqliy mexanizm orqali voqelikni hissiy baholash: so'zlar, iboralar, turli sintaktik tuzilmalar semantikasida namoyon bo'ladi va keyin nutqda amalga oshirilishi mumkin.

Tuyg'ular haqidagi yangi fan hal qilish uchun mo'ljallangan asosiy vazifalar va muammolar qatoriga quyidagilar kiradi:

- tilda hissiyot muammosi: uning belgilari va belgilari;
- tilda his-tuyg'ularni yetkazishga xizmat qiluvchi belgilar tipologiyasi;
- hissiy til vositalari fondidagi o'zgarishlar dinamikasi;
- bir xil tuyg'uni turli tillar va madaniyatlarda ifodalash hamda uni ko'rsatish usullari;
- his-tuyg'ularni chet tiliga tarjima qilish bilan bog'liq hissiy lakunarlik muammosi;
- har xil turdagi nutqiy harakatlarda hissiyotlarni ifodalash;
- matnning hissiyotlilik muammosi;
- hissiyotlarni ifodalashning lingvistik va paralingvistik vositalari.

Tuyg'ularsiz hayotni tasavvur qilishi qiyin, chunki har qanday inson harakati hissiy tajribalar bilan bog'liq bo'ladi. Tuyg'ular tufayli biz bir-birimizni yaxshiroq tushunamiz, nutqdan foydalanmasdan ham, bir-birimizning holatlarimizni baholay olamiz, birgalikdagi faoliyat va muloqotga yaxshiroq moslasha olamiz.

Hissiy reaksiyalarning soni va turlari haqidagi savol uzoq vaqtlardan buyon muhokama qilinadi. Qadimgi yunon stoitsizm falsafiy maktabi vakillari ikkita yaxshilik va ikkita yomonlikka asoslangan his-tuyg'ularni to'rtta asosiy ehtirosga bo'lish kerakligini ta'kidladilar: *istak va quvonch, qayg'u va qo'rquv*. R. Dekart oltita asosiy ehtirosni tan oldi: *ajablanish, sevgi, nafrat, istak, quvonch va qayg'u*.

Ushbu nazariyalar insonning hissiy sohasining zamonaviy diskret modelining prototiplari edi. Bu qarashlarga ko'ra, his-tuyg'ular asosiy (yoki bazaviy) va o'zgaruvchanga bo'linadi. Asosiy his-tuyg'ular barcha odamlarga xos bo'lib, turli madaniyat vakillarida bir xilda namoyon bo'ladi, o'zgaruvchan his-tuyg'ularning tashqi ko'rinishi madaniy jihatdan belgilanadi va kelishilgan yoki individual bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001
2. Филипова А.К. Анализ функционирования категории эмотивности в художественном тексте путем анализа реализации эмотивно-прагматической установки: курсовая работа/Филипова А.К.; СПб. Государственный университет. – СПб, 2011. – 35с.
3. Ubaydullayeva, Z. (2022). THE ROLE OF LANGUAGE IN THE FORMATION OF EMOTIONS. Conferencea, 174-177.
4. Ubaydullaeva, Z. (2022). THE STUDY OF EMOTIONS IN LINGUISTICS. Conferencea, 159-162.
5. Ubaydullayeva, Z. (2023, December). NOVERBAL HISSIYOT IFODALOVCHI VOSITALARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI. In Fergana state university conference (pp. 154-154).